

Varyasyong Leksikal ng mga Wikaing Bagobo -Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo ng Lungsod Davao: Pokus sa Dimensyong Heyograpikal

Luden L. Baterina⁴

Abstrak

Pagsusuri sa varyasyong leksikal ng mga wikaing Bagobo-Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo ang pag-aaral na may fokus sa heyograpikal na dimensyon. Kwalitatibo ang disenyo ng isinagawang pag-aaral at sinunod ang metodong indehinus na pamamaraan ng paglilikom at pag-analisa ng mga datos. Ginamit sa analisis ng datos ang *Free Variation* ni Meyerhoff (2011) na naglilinaw ukol sa pag-aaral ng mga varyabol at mga varyant ng wika. Ito rin ang konteksto ng kaisipan ni Labov tungkol sa **Language Change** (nasa Meyerhoof, 2011). Mula sa pagsusuri, nagkakaroon ng varyasyong leksikal sa mga wikang nabanggit batay sa mga salitang magkaiba ang anyo ngunit pareho ang kahulugang taglay ng mga ito. May magkatulad rin ang anyo at parehong kahulugan sa tatlong wikain at ang varyasyong may pareho sa dalawang wikain ngunit naiiba sa isa. Sa mga varyasyong umusbong, kapansin-pansin ang pagkakaroon ng kani-kanilang paraan ng paggamit ng wika ayon na rin sa topograpiyang kanilang kinabibilangan. Dito nakakabuo ng katangian ng kanilang wika at nagbubunsod ng pagbabagong sosyolohikal na nagaganap sa wikaing kanilang ginagamit.

Mga Susing Salita: Varyasyon, Wikain, Tagabawa, Giangan, Obo-Manobo

INTRODUKSYON

Ang tuloy-tuloy na pakikibaka sa pamumuhay ng tao sanhi ng nagbabagong panahon, karanasan, modernisasyon at iba pa ay nakapagbabago rin sa wika na nakaaapekto sa pagiging indibidwal at sa lipunang ginagalawan. Ang pagbabagong ito ay maaaring kaganapang panloob at panlabas ng pisikal na kapaligiran na

⁴ Ang may-akda ay kasalukuyang nagtuturo ng mga asignaturang Filipino sa College of Arts and Sciences ng University of Southeastern Philippines, Bo. Obrero Campus, Lungsod Davao.

makapagdudulot ng pagbabago sa kasaysayan, kultura, at wika mismo. Nagbubunsod rin ng malaking impak sa tao dahil sa kanyang pangangailangang umakma sa paligid.

Ang nabuong wika na dulot ng pagbabago ng kasaysayan at kultura ay tinatawag na **Varayti ng Wika**. Ang pagkakaroon ng varayti ay nasa ilalim ng larang ng pag-aaral ng wika na sosyolingguwistiko ayon sa pinagbatayan ng pagiging heterogenous ng wika. Nag-uugat ang mga varayti ng wika sa pagkakaiba-iba ng mga indibidwal at grupo, maging ng kani-kanilang lokasyon, interes, gawain, pinag-aralan at iba pa. Nahahati sa dalawang dimensyon ang varayti ng wika - ang dimensyong heograpiko at dimensyong sosyal (Constantino, 2006) at nagkakaroon ng varyasyon ang mga ito.

Dayalek ang tawag sa varayti na nabubuo sa dimensyong heograpiko. Kilala rin ito sa tawag na *wikain*. Ito ay ginagamit sa isang partikular na rehiyon, lalawigan o pook, malaki man o maliit (Bernales, et al., 2013). Halimbawa rito ang isang wika na ginagamit sa iba-ibang rehiyon tulad ng Ilocano na ginagamit sa Ilocos, Baguio, La Union, at iba pa; Bicolano sa Kabikulan, Cebuano ng Cebu at sa iba't ibang lugar sa Mindanao, Surigaonon ng Surigao, Tausug ng Jolo at Sulu at Tawitawi, Chavacano ng Zamboanga, at Davaoeño ng Davao. Nagkakaroon ito ng set ng naiibang mga bokabularyo, sa punto o tono, at maging sa estruktura ng pangungusap. Ang dayalek o wikain ay terminong tumutukoy sa mga *sub-varieties* ng isang wika. Ayon kay Meyerhoff (2011), masasabing may mga *distinctive features* o palatandaan sa lebel ng pagbigkas, bokabularyo at estruktura ng pangungusap ang isang dayalek. Kabilang din sa uri ng dayalek bilang bahagi ng varayti ng wika ang mga wikain o dayalekto ng mga katutubo o ng mga Indigenous People (IP's). Sila ay may taglay na wika at kulturang natatangi na naglalarawan ng kanilang identidad, paraan ng pamumuhay, at higit sa lahat sa wikain na nagsisilbing kakanyahan nila mula sa iba pang pangkat etniko. Maraming grupo ng IP's sa bansa ang makikita, kabilang dito ang tribung Bagobo na maaaring **Tagabawa, Giangan** (kilala rin na *Klata*) at mga **Obo-Manobo** (sub-group ng Bagobo na tinatawag bilang *Obo* o *Manuvu*) na naninirahan sa Lungsod Davao.

Larawan ang mga tribung ito ng makukulay na tradisyong binibigkis ng kanilang wika. Maging ang kanilang mga karanasan at saloobin ay masasalamin sa wikaing kanilang ginagamit. Maaaring sabihing may malaking ambag sa kanilang

pamumuhay ang wika na nagsisilbing daluyan ng kanilang natatanging kultura. Tulad ng maraming pangkat sa mundo, ang pagkawala ng identidad at pagkabaon sa limot ay malimit nilang kinatatakutan. Mainam, kung gayon, na balikan at tuklasin ang uri ng kaibhan at pagkakapareho ng kanilang mga wikain upang maisatitik ito.

Marami-rami na ring pag-aaral ang isinasagawa ukol sa mga grupong ito ngunit ang pag-isahing pag-aralan ang ukol sa baryasyon ng kanilang mga wika ay hindi pa halos natatalakay o nababasa sa mga nakasulat. Mahalaga ang ganitong paksa upang magamit na basehan sa pagkakatulad at pagkakapareho ng mga tribung ito. Gayundin ang mapangalagaan ang kanilang mga terminong kultural at tradisyong pinaniniwalaan na maaaring makatulong din sa pagpapaunlad ng wikang Filipino. Bilang bahagi ng mamamayang Pilipino, ang mailarawan ang kahalagahan ng kanilang mga wikain (bilang repositoryo) ay isang hakbang upang makilala at lalong mapahalagahan ang kanilang etnikong pangkat. Magsisilbi rin itong hanguan ng mayamang karanasan, kultura at kasaysayan ng bansa lalo na ng mga **Bagobo-Tagabawa, Bagobo-Giangan at Obo-Manobo** ng Lungsod Davao.

Paglalahad ng Suliranin

Nilalayon ng pag-aaral na alamin ang leksikal na varyasyon sa mga wikaing Bagobo na Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo ng Lungsod Davao na nakapokus sa dimensyong heyograpikal. Upang matamo ang mga layuning ito, sinikap ng mananaliksik na masagot ang mga tiyak na katanungan: (1) Ano-ano ang mga pagkakakilanlan ng mga wikaing Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo ng Lungsod Davao ukol sa varyasyong leksikal nito? (2) Paano nakakaapekto ang heyograpikong kanilang kinabibilangan sa pagkakaroon ng mga varyasyong leksikal na ito? (3) Anong linggwistikal na katangiang ang makikita sa mga wikaing Bagobo-Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo na may kagnayan o kaibahan sa wikang Filipino batay sa leksikon?

Ang Varayti at Varyasyon ng Wika

Komplikado at malawak ang usaping varayti at varyasyon ng isang wika. Nagsimula itong pagtuunan ng pansin ng mga dalubwika noong ika-18 siglo bilang isang pag-aaral sa larang ng sosyolinggwistika (Cobbet binanggit sa Williams 1992).

Ito ay nag-uugnay sa katayuan ng tao at sa kanyang panlipunang ugnayan bilang “*class nature*” na bahagi ng varayti ng wika. Nagsilbi itong bunga ng pag-usbong ng mga klase-klasing teorya at konsepto sa larang ng pag-aaral ng wika hanggang sa kasalukuyan. Unang naging kaisipan sa larang ng sosyolinggwistika ang hakang *ang wika ay wikang panlipunan at pang-indibidwal*, na ayon kay Sapir (1949) ay maituturing na gamit o kasangkapan sa sosyalisasyon. Hindi magiging ganap o buo ang ugnayang sosyal kung wala ito. Ayon naman kay Saussure (1915), may dalawang bumubuong seryeng magkakaugnay ang wika, ito ay ang *langue* o signifier at *parole* o signified. Ang *langue* o signifier ay tumutukoy sa kabuuang set ng mga gawaing pangwika na nagiging lunsaran upang umunawa at maunawaan. Samantala, *parole* o signified ang gamit ng wika sa pagsasalita. Mahalaga ang *langue* dahil ito mula sa ugnayang panlipunan na nakaugat sa kakayahang magsalita at sa pagsama-sama ng mga mahahalagang kombensyon na gamit ng isang grupo sa lipunang kanyang kinabibilangan. Lumitaw ang isa pang ideya at pananaw ukol sa wika ni Fishman (1970), na tumutukoy sa *idyolek o paraan ng paggamit ng indibidwal sa wika mula sa kanyang kakayahang mapagsama-sama ang iba’t ibang paraang panlinggwistika at panlipunang aspekto*. Nabuo ang iba’t ibang anyo ng wika mula rito na lumikha naman ng dalawang hati ng varyabilidad ng isang wika. Ang heyograpiko na tinatawag na dayalekto at sosyal na tinatawag na sosyolek na matatagpuan sa isang komunidad lamang. Heyograpikal ang pagkakaroon ng linggwistikong dayalekto tulad ng Cebuano-Iligan, Cebuano-Cagayan de Oro at Cebuano-Davao. Sosyal naman na varyidad ng wika ang nagdudulot ng mga rejister o rehistro ng wika at mga jargon. Nagbubunsod din ito sa pagkakaiba ng uri ng mga indbidwal at mga grupo ng tao na dahilan naman upang mabuo ang konsepto ng *heterogenous* na wika. Kung gayon, hindi lamang kasangkapan ang wika sa komunikasyon bagkus ito ay larawan ng pinagsama-samang pwersa ng magkaibang kultural at panlipunang mga gawain (Venuti, 1998).

Varayti ng pananalita naman ang termino ni McFarland (1983) sa pagbabago o pagkakaroon nang pagsulong ng wika para umaangkop sa pagbabago-bago ng panahon. Ang pagpapaliwanag niya ay nakatuon sa pagkakaroon ng konseptong idyolek. Idyolek ang varayti ng wika na may kinalaman sa pagsasalita ng isang indibidwal. Naobserbahan niyang patuloy na nagkakaroon ng pagbabago ang varayti sa pananalita na nakagawiang gamitin ng iba’t ibang nagsasalita upang tumugon at

sumabay sa pagbabago ng kanyang paligid. Hindi lamang nagtapos sa idyolek ang pag-uugat sa varayti ng wika kundi kasama rin dito ang tinatawag na dayalek o wikain. Ang dayalek ay matutukoy sa pagkakaiba-iba ng aksent (punto), leksikograpiya (estruktura ng mga katawagang ginamit) o paraan ng pagbigkas sa isang wika. Kaya pwedeng sabihing ang pagbubuo sa usaping varayti ng wika ay makikilala sa tatlong uri-- ang rehiyunal o heyograpiko, sosyo-ekonomiko at kultural, at ang idyolek.

Teoritikal na Batayan

Inilatag ni Meyerhoff (2011) ang *free variation* na tumutukoy sa ideya na ang ibang pagkakaiba-iba ay kahalinhinan ng iba pa na walang anumang malinaw na hadlang sa pagkakabigkas o pagkakabuo ng isang partikular na konteksto o sa isang partikular na ispiker. Ang pananaw na ito ay naging paraan sa paglilinaw ukol sa pag-aaral ng mga varyabol at mga varyant ng wika. Ang varyabol ay tumutukoy sa kabuuan o bahagi ng pagbabagong taglay na pag-aaralan samantalang ang varyant naman ay tumutukoy sa kung paano ang aktwal na paggamit ng varyabol sa wika lalo na sa pagbigkas. Sinusugan naman ang ideyang ito ni Labov tungkol sa kanyang pananaw sa pagbabago ng wika o **language change** (nabanggit sa Meyerhoff, 2011) na isang uri ng pagbabago sa wika ukol sa panahon na maaaring mangyayari sa ponolohikal, morpolohikal, semantikal at sa ebolusyunaryong panlinggwistik. Diin dito ng mga dalubhasa na mainam pag-aralan ito kapag nangyari na ngunit ayon naman kay Labov, may matatag na ugnayan sa pagitan ng baryasyong makikita sa mga ispeker ng komunidad sa isang partikular na panahon, at sa pangmatagalang proseso ng pagbabago na kadalasang pinag-aaralan ng mga dalubhasa sa linggiwstikang historikal. Ipinakita niya ang ugnayan ng pagbabagong **synchronic variation** (tumutukoy sa kasalukuyang pagbabago) na nagiging ugat ng **diachronic change** (pagbabagong nabuo pagkalipas ng magkakasunod na panahon). Ang relasyong ito ay nangyayari kapag kinokonsidera ng mabuti ng isang mananaliksik ang mga *non-linguistic constraints* ng **synchronic variation** tulad ng edad ng ispeker, trabaho, pag-uugali o mga hangad at iba pa.

Konseptwal na Batayan

Mahalagang malaman ang pagkakaiba at pagkakarapareho ng paraan ng pagsasalita ng mga taong nagsasalita ng wikaing matatagpuan sa isang lugar bunsod ng pakikipagtalastan o sosyalisasyon (Sapir, 1949; Labov 1972). Matukoy rito ang mga posibleng pinagmulan sa pamamagitan ng masusing pagsusuri sa pagkakarapareho at pagkakaiba ng wikang ito. Isang katotohanan rin na nagbabago ang isang wika sanhi ng pagkabuo ng sitwasyong heograpikal, sosyal, o maging ng sariling estilo ng ispiker sa pagsasalita (Venuti, 1998; Thurlow, 2004:120).

Ayon kay Fishman (1980), sa kabila na ang mga tao ay may iba't ibang paraan ng pagamit ng wika ito ay magiging daan upang mapagsama-sama sa iba't ibang paraang panlinggwistiko at panlipunan aspekto ang mga tao sa lipunan o pamayanan. Dahil sa pinagsasaluhang wika, napagsama-sama rin ang mga tao batay sa wikang kanilang ginagamit. Mula sa pahayag na ito ay nabuo ang ideya ukol sa iba't ibang anyo ng wika na nagkakaroon ng varyabilidad -- ang heyograpiko at ang sosyal na pagkakahati na matatagpuan sa isang komunidad lamang. Sanhi ng hating o dimensyong heyograpiko ang pagkakabuo ng tinatawag na varayting **dayalekto o wikain**.

Ang mga dayalek o wikain ay lumalago at nagbabago habang dumadami ang gumagamit nito sa komunidad. Maaaring mula sa orihinal na pinagmulan ay nagkakaroon ito ng varyason na maaaring mangyayari sa bahaging ponolohikal, morpolohikal, sintaktikal at maging sa semantikal. Isang patunay dito ang pagkakabuo ng mga leksikong katangian ng bawat wikain upang ipakita ang baryasyong angkin ng bawat isa.

Mula sa mga konseptong ito, ang pagkakaroon ng iba't ibang varyasyon ng wikain sa isang lugar ay makikita rin sa mga wikain ng mga Bagobo na Tagabawa, Giangan at maging ng sub-group nitong Obo-Manobo. Ang pagsusuri sa leksikal na katangian ng mga wikaing ito ay magpapakilala sa varyasyong taglay pati na rin sa varayting nabubuo.

Ang Etnikong Grupong Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo

Maraming nagsasabi na halos magkakapareho ang tatlong grupo na ito lalo na sa kanilang wikang ginagamit. Sa tingin ng bawat pangkat na ito, magkakaiba sila kaya binibigyan sila ng karampatan na maging hiwalay sa isa't isa ng pamahalaan ng Lungsod Davao. Itinuturing sila na may sari-sariling mga tradisyon, paniniwala at lalo na sa wika. Ayon sa pag-aaral nina Dubois & Dubois (2006) ng *Summer Institute of Linguistics*:

The Tagabawa language belongs to the Manobo subfamily of Philippine languages. The Tagabawa people refers themselves as Bagobo, a designation also applied to and used by speakers of Guiangan (Jangan or Dyangan), a different language not belonging to the Manobo subfamily.

Maaaring tama ang nagawang pag-analisa sa kanilang wika sa bawat grupo ayon sa isinagawang pag-aaral ng mga eksperto. Gayunpaman, hindi rin mapapasubaliang para sa mga tagapagsalita ng mga wikang ito, hindi sila magkakatulad mula wika hanggang sa kulturang kinagisnan at paniniwala. Dagdag pa nina Dubois & Dubois (2006), pinapalagay na iisa lamang ang wikang ginagamit, partikular sa ponema ng buong wikang nakapalibot sa isang *semicircular area* sa may bandang timog-kanluran at timog-silangan ng Mt. Apo. Ito ang dahilan sa pagpapalagay na ang Manuvu at Bagobo ay may wikang magkakalapit. Nagkakaroon ng kanya-kanyang pamayanan at sari-sariling wika at kultura ang bawat isa. Maliban dito halos magkakatabi lamang ang mga ito kaya ang ugnayan sa kalapit lugar ay maaaring nakakaimpluwensya nang malaki sa buhay ng mga naninirahan sa komunidad ng Mt. Apo.

Mula sa orihinal na sinasakupan ng komunidad sa Mt. Apo, nagkaroon ng eksplorasyon sa lugar at migrasyon sa mga kasapi ng tribu upang humanap ng lugar para sa lumalaking pamilya na bunga ng pag-aasawahan (intermarriage). Ang tatlo ay nagtagpo sa kanlungan ng Lungsod Davao sa pamamagitan ng Davao Ilog na pareho nitong madadaan.

Ang salitang Davao ay tinatawag noon bilang *Davoh* ng mga orihinal na Obo, *Duhwow* naman ng mga Giangan at *Dabu* ng mga Tagabawa. Patunay ito na ang tatlong grupo ay may malalim na ugnayan mula pa noon hanggang nakabuo ng kanya-kanyang pamayanan sa lungsod kung saan sila nananahan sa kasalukuyan. Dala-dala ang kanilang identidad at sariling mga wikain. Nagkaroon sila ng kanya-kanyang lugar at komunidad sa Lungsod Davao. Dito rin nagpapakilala ng kanilang teritoryo kasama na rin ng kanilang mga kultura. Ang impluwensya ng lugar kung saan sila makikita ay nagdudulot ng pagbabago sa kani-kanilang mga wika at nagpapakilala sa kung anong grupo ang kanilang tinataglay. Nagkakaroon ng distingsyon at pagkilala ang mga ito partikular sa mga grupong Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo.

Ang mga **Tagabawa** ay mga Bagobo na naninirahan sa bahaging Toril ng Lungsod Davao. Sa Poblasyon ng Davao, naging hangganan ng teritoryo ng mga Bagobo ang Davao Ilog, at sa unahang bahagi ay makikita naman ang mga Giangans at Atas. Sa kasalukuyan ay mahirap nang mataya ang akmang populasyon bunsod ng karamihan sa kanila ay naasimila na sa grupong bisaya.

Ang pangalang Bagobo sa konsepto ng mga taga-Lungsod Davao ay tumutukoy sa mga Tagabawa na nangangahulugang “**mula sa timog.**” Hindi kasali ang mga tribung Giangan at Obo-Manobo (Manuvu) ngunit sa kasalukuyan, ang pangalang Bagobo ay malawakang ginamit. Orihinal na tinutukoy nito ang mga Bagobo na kinilala ng mga Kastila noon na nanggaling sa sentro ng Santa Cruz at sa mga kalapit na lugar. Ito ang mga **Tagabawa.**

Ang mga **Giangan** naman ay may maliit lamang na teritoryong nasasakupan mula Catalunan hanggang Calinan ng Lungsod Davao. Kilala rin sila sa tawag na *Klata*, *Guangan*, *Guiangan*, *Gulangan*, *Diangan*, at *Jangan* na may kahulugang *Forest Dweller*. **Attow** naman ang tawag sa kanilan ng mga Manuvu at **Eto** naman ang tawag ng mga Tagabawa sa kanila. Naging hangganan ng Tagabawa at Giangan ang Lipadas Ilog. Ang Talomo Ilog naman ay nagsisilbing boundary ng mga Tagabawa, Klata at Obo-Manobo. Ang Ilog Davao ay naging hangganan sa pagitan ng mga Bagobo-Tagabawa at mga Giangan sa hilaga at silangang bahagi ng Lungsod Davao. Ang mga Giangan maliban sa magaling na mga mangangaso ay kinatatakutan na mga mandirigma at magagaling sa larangan paggawa ng mga kagamitan. Sa larangan ng

literatura, ang mito ukol sa unang babae at lalaki ay nagmula sa kulturang Giangan. Si Tuglay bilang unang lalaking Bagobo ay isang salitang Giangan at Tuglibong, ang unang babaeng Bagobo.

Ang mga **Obo-Manobo** naman ay nananahan sa Marilog, Distrito ng Baguio, Calinan at Tugbok na bahagi ng Lungsod Davao. Ayon sa mga impormante ng pag-aaral, nararapat na tawag sa grupong ito ay *Manuvu* basi sa pangalan ng tribu at ang termino ay nanggaling mismo sa kanila. Ang salitang **Obo** na nangangahulugang “**tao**” ay ang tawag ng mga Tagabawa sa mga Manuvu dahil sa hindi nila kayang bigkasin ang ponemang /v/ na taglay ng salitang Manuvu. Obo-Manobo naman ang ginawang tawag sa isang nag-aaral ukol sa kanila at nailathala sa mga babasahing dyornal. Kahit ganun pa man pareho lamang ang tinutukoy kapag makakarinig ka ng pangalan na *Obo* (kasalukuyang pinaikling tawag), *Obo-Manobo* at *Manuvu*.

Basi sa nakasanayang tradisyon sa pagpapakasal at paglilipat ng tahanan ng ikinakasal, masasabing ang mga Obo-Manobo ng Distrito ng Baguio at kalapit na lugar sa lungsod ay nanggaling sa bahagi ng Hilagang Cotabato partikular sa Magpet ngunit ang iba rin daw ay nanggaling sa Butuan. Sa katunayan ang wika ng mga Obo-Manobo ay maiklasipika na bahagi ng pamilyang wikang Manobo (Dubois & Dubois, 2006) dahil sa halos magkakatulad na tradisyon at wika ang matutunghayan sa mga ito ng Agusan-Manobo, Kulaman-Manobo, pati na ang Dibabawon at Bagobo-Tagabawa. Ang mga Obo-Manobo o Manuvu bagamat magkakaiba ang lugar ng mga Tagabawa, Giangan at Obo sa lungsod ay tinitingnan pa rin na iisa lamang ang kanilang pinagmulan. May pagkakapareho pa ring taglay ang mga ito lalo na sa wikain kaya tinatawag silang sub-group ng mga Bagobo bukod sa kinokonsidera sila na mga nangungunang etnikong grupong nananahan sa lungsod.

METODOLOHIYA NG PAG-AARAL

Ang pananaliksik ay gumamit ng disenyong kwalitatibo sa pagsusuri ng mga empirikal na datos. Sinunod ang metodong indehinus na pamamaraan sa paglilikom at pag-analisa ng mga impormasyong nakalap. Ang mananaliksik ay gumawa ng listahan ng mga salita ng mga posibling salitang ginagamit sa pang-araw-araw (partikular ang salitang-ugat) gamit ang wikang cebuano na magsisilbing basehan ng ginawang

hambingan ng mga salita sa mga wikain. Ito rin ang nagsisilbing gabay sa ginawang interbyu ng mga impormante at nagkaroon din ng pagrekord habang isinasagawa ang interbyu.

Gumawa ng pag-uuri at klasipikasyon upang mapadali ang pagtukoy sa varyasyon ayon sa bahagi ng pananalita na pang-uri, pandiwa, at pangngalan mula sa isinagawang pagtatranskrayb ng interbyu at pagpupuno sa ginawang listahan. Sa pag-analisa, tiningnan ang mga kategoryang leksikal ng mga nalikom na salita at inuri-uri ang mga ito. Mula sa wikang cebuano na tinumbasan ng mga terminong wikain ng pinag-aaralan ay ginawan ito ng pagsasalin sa wikang Filipino at matapos na maisalin ay tinipon ayon sa dapat na pagkakasunod-sunod at pinabalideyt ito sa mga balideytor. Nangalap din ng iba pang mapagkakatiwalaang mga sanggunian na tumatalakay ukol sa paksa ang mananaliksik upang patatagin ang pagtalakay sa kanilang bahagi ng pananalita at sa pagkakakilanlan sa varyasyong leksikal ng tatlong etnikong grupo.

RESULTA AT DISKUSYON NG PAG-AARAL

Ang varyasyong leksikal sa pag-aaral na ito ay tumutukoy sa pagkakatulad at pagkakaiba ng mga termino sa iba't ibang wikain ng tatlong grupong Bagobo na mga Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo. Lumabas sa isinagawang pag-aaral mula sa nakalap na mga salitang aabot ng mahigit 100 mga piniling salita (basi sa krayterya at salitang-ugat) ang mga sumusunod basi sa isinagawang klasipikasyon.

May naitalang 33 mga salitang magkakaiba ang anyo o termino sa bawat dayalekto ngunit pareho lamang ang kahulugang taglay ng mga ito. Binubuo ng 13 mga salitang pandiwa, 17 na mga salitang pang-uri at 3 sa pangngalan. Nasa ibaba ang halimbawa ng mga salitang makikita sa binuong talahanayan.

Talahanayan 1. Mga salitang magkakaiba ang anyo o termino sa bawat dayalekto ngunit pareho lamang ang kahulugan

Giangan	Tagabawa	Obo-Manobo	Salin sa Filipino
Pandiwa			
tedo	tindag	lohi-nat	<i>tayo</i>
balleng	uli	livod	<i>uwi</i>
meela	dagga	iloaggâ	<i>higa</i>
Pang-uri			
lepa	maripa	moalibmit	<i>marumi</i>
tappe	karaan	tapoay	<i>luma</i>
pêta	loammas	mamos	<i>Basa (wet)</i>
Pangngalan			
angnga	bata	anak	<i>anak</i>
onopawwo	kaki	kakoay	<i>Nakatatandang kapatid</i>
simbalay	somballe	sumbawoy	<i>kapitbahay</i>

Ang mga salitang ito ay batay sa resulta ng isinagawang interbyu gamit ang listahan ng mga salita na inihanda. Mapapansing naiiba ang anyo ng mga salita sa bawat termino. Maaaring sabihing halos hindi magkakalapit ang mga tunog at salita sa mga kultural na terminong ginagamit ng bawat grupo. Sa klasipikasyon ng pandiwa, makikitang nagkakaiba-iba ang mga terminong ginagamit ng bawat grupo tulad ng salitang *higa* sa Filipino na may katumbas bilang **meela**, **dagga** at **iloaggâ**. Sa pang-uri tulad ng salitang **tappe**, **karaan** at **tapoay** ay may katumbas sa Filipino na salitang *luma*. Sa pangngalan naman tulad ng salitang **angnga**, **bata**, at **anak**, may pakahulugang *anak* sa salitang filipino. Iilan lamang ito sa mga halimbawang salita ngunit mapapansing may mga salitang hiram na kanilang ginagamit tulad ng **karaan**, **bata** at **uli** sa wikang Tagabawa at ang salitang **anak** naman ng mga Obo na maaring parehong hiniram sa wikang Cebuano.

Kahit na may sarili silang termino sa isang bagay ngunit hindi maiiwasang magamit nila ang ibang termino at hiram sa ibang wika. Marahil ay bunsod ito ng lugar na kanilang kinabibilangan kung saan maraming iba pang wikang nakapalibot sa kanila o kaya ay sa pagkakaroon ng malakas na impluwensya ng wikang Cebuano bilang lingua franca ng buong Lungsod Davao. Maaaring nakikitaan nila ng kapanatagan ang wikang ito kung kaya niyakap at bukas na ginamit. Matatandaan ding maraming mga dayong kristiyanong Cebuano sa lugar na kinabibilangan nila kung saan nagkakaroon din sila ng interaksyon sa isa't isa. Gayundin ang pagpapakasal ng mga katutubo sa mga dayo sa lugar ay nagbubunsod din ng pagbabago ng wikang kanilang ginagamit na maaaring magsisimula sa kanilang mga anak at maging bahagi na rin ng kanilang termino sa kalaunan tulad ng mga hiram na salitang kanilang ginagamit.

Sa kasalukuyan ay marami na ring mga Tagabawa, Giangan at Obo ang marunong na ring magsalita ng iba pang wika tulad ng wikang Cebuano, Tagalog at Ingles bunsod na rin ng dala ng modernisasyon kung kaya hindi na maikagugulat na may mga hiram na salitang nahahalo sa kanilang pang-araw-araw na gamit ng mga termino.

Makikitang may mga salitang umusbong na magkakatatunog ang anyo at may parehong kahulugan. May naitalang 21 mga salita ang kategoryang ito, na binubuo ng 9 na pandiwa, 3 mga pang-uri at 9 na mga salitang pangngalan na makikita ang halimbawang mga salita sa ibaba.

Talahanayan 2. Mga salitang umusbong na magkakatatunog ang anyo at may parehong kahulugan

Giangan	Tagabawa	Obo-Manobo	Salin sa Filipino
PANDIWA			
hówat	suwat	suwat	<i>magsuklay</i>
hábbot	segbát	sebbót	<i>damo</i>
mullas	bollas	bullas	<i>bihis</i>
metád	atad	atód	<i>hatid</i>

Talahanayan 2. (Cont'd.)

prito	prito	prito	<i>prito</i>
ekkát	ikát	ekat	<i>tali</i>
PANG-URI			
mámmis	mammis	mammis	<i>matamis</i>
mettam	mitám	mitam	<i>maitim</i>
minit	minit	monit	<i>mainit</i>
PANGNGALAN			
bayao	bayao	bayaw	<i>hipag</i>
pamilya	pamilya	pamilya	<i>pamilya</i>
appo	apo	apô	<i>apo</i>
batad	batad	battad	<i>mais</i>
kodda	koda	kuda	<i>kabayo</i>
ápoy	apoy	apoy	<i>apoy</i>
lossong	lusong	lusong	<i>Lusong</i>

Sa grupo ng mga salitang ito, mapapansing hindi nagbabago ang gamit ng mga salitang hiram tulad ng **prito** at **pamilya** na siyang nanatili sa orihinal nitong anyo gayundin ang mga salitang **bayao** at **apo** na maaaring hiniram sa wikang Cebuano. Nagkakaroon lamang ng kaunting pagkakaiba sa kung paano nila binibigkas ang isang salita tulad ng salitang **apoy** sa Filipino na may mga katumbas na **ápoy** sa Giangan at pareho namang **apoy** sa Tagabawa at Manuvu ngunit naiiba lamang ang bigkas nito.

Kapansin-pansin din ang paggamit ng mga dobleng letra sa mga salita tulad ng **lossong**, **kodda**, **battad**, **mettam** at iba pa na natural na ginagawa ng bawat dayalekto sa anyo ng pagpapahaba ng pagbigkas ng mga salita. Gayundin ang kaunting kaibhan ng ponemang /h/ at /s/ sa mga salitang **hówat** at **suwat**, **hábbot**, **segbát** at **sebbót**, na nagkakaiba sa mga patinig at pagbabago ng isang katinig. Patunay na halos

nagkakatulad ang mga terminong kanilang ginagamit sa kabila ng iba-iba ang grupo nila. Mapapansin rin naman na ang grupong Giangan ay ang kadalasang gumagamit ng ponemang /h/ kaysa Tagabawa at Obo. Gayundin ang pagamit ng ponemang /m/ at /b/ na may kaparehong sitwasyon ng paggamit ng mga Giangan. Ang pangyayaring ito ay bunsod pa rin ng kultural nilang katangian sa pagsasalita at pagbigkas kung kaya nakakabuo ng iba't ibang istilo ng pagbigkas ang bawat grupo.

Nagkakaroon din ng **leksikal na varyasyon sa pagkakatulad ng anyo ang mga salita na may parehong kahulugan subalit kaiba ang termino sa isang pangkat**. Ang ganitong senaryo ay nagbubunsod ng pagiging iba at pagkakilanlan ng tribung Bagobo. Gayundin sa uri ng wika na kanilang pinagmulan. Sa klasipikasyon A ukol sa, *pagkakatulad ng anyo at kahulugan sa wika ng Tagabawa at Obo-Manobo ngunit kaiba sa Giangan*, ay nakatala ng 28 mga salita na nagpapakita ng ganitong kategorya, binubuo ng 9 na salitang pandiwa, 10 na pang-uri at 9 na pangngalan. Makikita sa ibabang talahanayan ang mga halimbawa ng mga salita.

Talahanayan 3. Klasipikasyon ng mga salitang magkakatulad ng anyo sa iba't-ibang wika

Giangan	Tagabawa	Obo-Manobo	Salin sa Filipino
PANDIWA			
Battik	ánno	annow	<i>bangon</i>
moong	tanggás	tong-ngas	<i>balot</i>
maggas	Lullo	lollô	<i>hugas</i>
nau	pánog	panag	<i>baba</i>
mannik	penek	penek	<i>akyat</i>
eád	onsad	unsad	<i>upo</i>
PANG-URI			
hámá	madat	marat	<i>pangit</i>

Talahanayan 3. (Cont'd.)

leywo	mabbaba	mabbava	<i>maliit</i>
kólat	magasa	mahasa	<i>payat</i>
masse	masin	ma-assin	<i>maalat</i>
paya	dakál	dakka	<i>malaki</i>
tèe	matággas	motaggas	<i>Matigas</i>
PANGNGALAN			
ino	ina	ina	<i>ina</i>
omo	am'ma	ama	<i>ama</i>
gerapawwo	adi	ari	<i>Nakababatang kapatid</i>
ula	odan	uran	<i>ulan</i>
gehot	baboy	bavoy	<i>baboy</i>
áppos	mingkó	mingkô	<i>pusa</i>

Ang Obo-Manobo ay pinaniniwalaang ibang tribu kaya hindi kauri ng mga Bagobo. Mula sa datos, makikitang halos magkasintulad sila sa leksikal na bahagi ng dayalektong Tagabawa. Patunay rito ang mga salitang *mingkó* at *mingkô*, **am'ma** at **ama**, **masin** at **ma-assin**, **ina** at **ina**, **penek** at **penek**, at **Lullo** at **lollô** na naiiba lamang sa punto ng pagbigkas na maari namang walang makabuluhang pagkakaiba.

Mapapansin rin sa Tagabawa at Obo na nagkakapalitan sila sa paggamit ng ponemang /d/ at /r/ tulad ng mga salitang **odan** at **uran**, **madat** at **marat**, at **ari** at **adi** na kapareho ang tuntunin sa wikang Filipino. Gayundin sa mga ponemang /o/ at /u/ tulad ng **lullo** at **lollô**, at **onsad** at **unsad**, at ponemang /a/ at /o/ tulad ng mga salitang **matággas** at **motaggas**, **pánog** at **panag**, at **tanggás** at **tong-ngas** na malayang nagkakapalitan. Kapansin-pansin rin ang pagkakapalitan ng mga ponemang /b/ at /v/ tulad ng mga salitang **baboy** at **bavoy**, at **mabbaba** at **mabbava** at ng mga ponemang

/g/ at /h/ tulad ng salitang **magasa** at **mahasa** na pawang kakikitaan din ng ganitong malayang pagkakapalitan. Kapansin-pansin din na gumagamit ng dobleng mga letra bilang tanda ng pagpapahaba ng kanilang pagbigkas tulad ng mga salitang **am'ma**, **ma-assin**, at iba pa.

Lumabas din sa pag-aaral na may mga kakaibang salita sa Giangan na halos walang kapareho sa Tagabawa at Obo tulad ng mga salitang **adi** at **ari** na may tumbas na salitang **gerapawwo** na nangangahulugang nakababatang kapatid, masyadong malayo at hindi makikitang magkalapit ang mga ito. Gayundin sa mga salitang **áppos**, **gehot**, **toe**, **tèe**, **paya** at **maggas**. Ang ibang salita naman tulad ng **kagyo**, **hábbot**, **ula**, **ino**, **omo**, **masse**, **putte**, at iba pa ay kakikitaan naman ng kaunting pagkakatulad sa termino ng mga Tagabawa at Obo-Manobo.

Sa klasipikasyon B ukol sa **pagkakaroon ng mga salitang may pagkakatulad ng anyo at kahulugan subalit kaiba ang termino sa Tagabawa**, mapapansing iilan lamang ang mga naitalang salita na nagkakapareho ang Giangan at Obo-Manobo mula sa 100 salitang nakalap. Nasa ibaba ang halimbawang talahanayan na nagpapakita ng pagkakatulad.

Talahanayan 4. Klasikipikasyon ng mga salitang may pagkakatulad ng anyo at kahulugan subalit kaiba ang termino sa Tagabawa

Giangan	Tagabawa	Obo	Salin sa Filipino
angngáy	kangi	angoy	<i>kuha</i>
malegánnoy	dappan	malihannoy	<i>maganda</i>
Lamme	Manto	lammî	<i>bago</i>
bolle	dukilám	bullî	<i>gabi</i>

Makikitang ang pagkakatulad ng dalawa sa mga terminong ginagamit na nagkakaiba lamang sa pagbigkas gamit ang mga patinig at dobleng mga letra tulad ng salitang **angngáy** at **angoy**. Gayundin ang salitang **malegánnoy** at **malihannoy** na magkatulad lamang ngunit nagkakapalitan ang ponemang /g/ at /h/. Ang ganitong

senaryo ng pagkakaraho ng Giangan at Obo-Manobo ay hindi rin maipagtataka dahil matatandaang ang lugar ng Distrito ng Baguio sa Lungsod Davao ay dating teritoryo ng mga Giangan. Nagkakaroon ng *intermarriage* sa pagitan ng mga Obo-Manobo at Giangan at patunay dito ang pangalang Datu Baguio na isang Manuvu na ipinangalan sa lugar. Kahit na may distingsyon ang lugar ng mga Giangan sa Distrito ng Baguio ngunit hindi maikakaila na kasama nila sa komunidad ang mga Obo-Manobo. May kalayuan naman sa kanila ang lugar ng mga Tagabawa.

Sa klasipikasyon C naman ukol sa *pagkakaroon ng pagkakatulad ng mga terminong Tagabawa at Giangan ngunit kaiba naman sa Obo-Manobo*, makikita ang pagkakaraho ng paggamit ng mga dobleng letra tulad ng salitang *allang* at *tappe* na matutunghayan sa talahanayan sa ibaba ang iba pang halimbawa.

Talahanayan 5. Klapiasyon ng mga salitang may pagkakatulad ng mga terminong Tagabawa at Giangan ngunit kaiba naman sa Obo-Manobo

Giangan	Tagabawa	Obo-Manobo	Salin sa Filipino
meppê	pamippi	laba	laba
momeng	gáming	Iluto	Saing
dato	dato	mayaman	mayaman
lallak	rarak	aukoy	kaibigan
ugang	ogang	anuhang	byanan
allang	allang	Pana-adsang	katulong
tappe	dappe	kamping	kakambal

Sadyang naiiba lang ang katumbas ng mga termino nito sa Obo-Manobo marahil ay sa kung paano nila ito ginamit sa kanilang kultura at komunidad kasama ang dalawa pang grupo. Kahit pa man malayo ang heyograpikong kinabibilangan ng mga Tagabawa at Giangan ngunit hindi pa rin maisasantabi na ang dalawang ito ay mga orihinal na tinatawag na grupong Bagobo kaya may mga salitang pareho pa ring

matatagpuan sa kanilang mga wika. Maaaring sabihing pinaghiwalay ng lugar sa bagong pamayanan ngunit maaring iisang lugar lamang ang kanilang pinanggalingan.

Napag-alaman din na may **pagkakatulad ng anyo at kahulugan ng mga terminong Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo**. Mapapansing nagkakaroon ito ng pagbabago ng mga ponema na maaaring nasa **palitan ng mga katinig, pagkakaltas at pagdaragdag ng ponema** na makikita ang mga halimbawang salita sa talahanayan sa ibaba.

Talahanayan 6. Klapikasyon ng mga salitang magkakatulad ng mga terminong Tagabawa at Giangan ngunit kaiba naman sa Obo-Manobo

Giangan	Tagabawa	Obo-Manobo	Salin sa Filipino
malinanam	mananam	ananam	<i>masarap</i>
mássum	mallasám	ma-assom	<i>maasim</i>
mangngá	kamanga	kamangâ	<i>hasa</i>
pakkaa	pakán	akaan	<i>pakain</i>
hámmák	malomák	mamak	<i>malambot</i>
kasido	karasido	kasidô	<i>bolo</i>
ollo	pangolo	pangu	<i>pangulo</i>
kloabbaw	karaboa	Kaavow	<i>kalabaw</i>

Ang mga salitang tulad ng *hámmák* at *mamak* ay nagkakaroon ng pagbabago ng mga ponema bunsod ng **palitan ng mga katinig**. Gayundin ang mga salitang *ollo*, *pangolo*, *pangu*, *kasido*, at *karasido* na naging resulta ng **pagkakaltas** at **pagdaragdag ng ponema**. Ang ganitong senaryo ng pagbabagong leksikal sa tatlong wika ay nagiging natural lamang. Mapapansin na ang mga grupong Giangan ay mahilig sa pagpapaikli ng mga salita na maaaring sa huling bahagi ng pagbigkas, at marahil ay sanhi ng mabilisang pagbigkas. Maaaring nakasanayan na nila ito kapag nagsasalita lalo na at bulubunduking lugar din ang kinaroroonan nila. Mapapansin ring hindi

lamang nangyayari sa wikaing Giangan ang pagkakaltas at pagdaragdag kundi maging sa Tagabawa at Obo-Manobo rin. Malimit naman na nagdaragdag ng ponema ang wikaing Tagabawa tulad ng salitang *malomák, karasido, pangolo* at *karaboa*. Batay sa pag-aaral nina DuBois & DuBois (2006), ang ibang varayti ng wikaing Tagabawa lalo na sa bahagi ng Hilagang Cotabato ay nahihilig gumamit ng ponemang /r/ bilang pagdaragdag.

Gayundin ang wikaing Obo-Manobo nagkakaroon din ng ganitong pagbabago sa pagdaragdag at pagkakaltas. Madalas nangyayari sa wikaing Obo-Manobo ang pagkakaltas sa unang katinig tulad ng salitang *akaan* at *ananam* na nawala ang mga unang letra. Nagkakaroon din ng pagdaragdag gamit ang dalawang sunurang letra o *double phonological segments* tulad ng *ma-assom* at *kaavow*. May nagaganap din na **pagbabago ng pagpapahaba** gamit ang dobleng letra tulad ng **mallasám, mangngá** at **ma-assom** na ginagamitan ng hypen (-) bilang palatandaan ng glotal.

Sa kabuuan, ang varyasyong leksikal ng wikaing Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo batay sa heyograpikong dimensyon ay may mga sumusunod na pagkakakilanlan: 1) Halos magkakalapit lamang na varayti ang mga dayalekto o wikaing Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo. 2.) Nagkakaroon ng varyasyon sa termino at pagkakaiba ng baybay. Batay sa ginawang pagsusuri sa mga magkakaipareho at magkakaibang mga termino, nakita naman ang sumusunod na mga katangian: A) Nagkakaroon ng maraming terminong magkakaipareho ang mga Tagabawa at Obo-Manobo kaya maaaring isa ito sa basehan kung bakit kinokonsidera silang sub-group ng Bagobo kahit pa man napabilang ang sa pamilyang Manobo; B) Ang Giangan na kaparehong grupong Bagobo ng Tagabawa ay kakikitaan ng maraming kaibhan ang mga ito. Maaaring may kinalaman ang lokasyon ng kanilang komunidad kung saan nakakabuo sila ng mga kakaibang termino kaysa Tagabawa. Gayundin ang iba pang mga salik tulad ng *intermarriage* at kalakalan ay maaaring may malaking kinalaman sa pagbabago ng wika; at, 3) Kahit na magkakaibang grupo ang tatlo ay pinag-iisa pa rin sila bilang mga Bagobo ngunit hindi pa opisyal na iisang angkan ang pinanggalingan, marami pang dapat na pag-aaral ang isasagawa para rito. Sa kasalukuyan ang Obo-Manobo ay kinilala bilang isang subgroup pa rin ng Bagobo.

Ang varyasyong leksikal ng wikaing Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo ay masasabing nabuo bunsod ng lugar o heyograpikong kanilang kinaroroonan. Basi sa topograpikong taglay ng kani-kanilang lugar ay nakakabuo sila ng natatanging paraan sa pagbigkas ng kanilang mga salita lalo na sa pagpapabilis ng pagbigkas at pagbibigay ng tuon o emphasis sa kanilang sinasalita. Dahil dito ay nakakabuo sila ng sosyal na varayti na identidad ng kanilang wika at kultura. Hindi maisasantabi ang pagkakabuo ng mga termino na nagsisilbing identidad ng grupo at lugar na kinabibilangan. Ang mga katangiang ito ay sanhi sa pagkakabuo ng varyasyon ng kanilang mga wika bilang isang dayalakto o wikaing ginagamit.

Ang katangian ng wikaing Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo ay masasabing natural na taglay bilang linggwistikal na katangian ng wikang napabilang sa mga wikain ng Pilipinas. Makikita rin ang mga varyasyong ito sa iba pang wikain ng bansa at maaaring pinagkakaiba lamang nito sa wikang Filipino ang ukol sa ponemang taglay. Gayundin ang mga katinig ay halos hindi nagkakaiba sa kung ano ang taglay ng wikang Filipino. Maaaring ang mga ponemang taglay ng wikang indehinus ay maaari maging batayan sa pagpapaunlad ng wikang Filipino para bumagay sa iba pang salitang hindi kayang tumbasan nito.

KONKLUSYON AT REKOMENDASYON

Batay sa isinagawang pag-aaral masasabing may malaking epekto ang heyograpikal na dimensyon sa tatlong wikain – ang Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo na pinaghahambing gamit ang iba't ibang teorya ng varayti at varyasyon ng wika. Maaaring sabihing nasa iisang varayti lamang ng wika na napabilang sa pamilya ng Manobo ngunit nagkaroon ng ilang mga salik bunsod na rin sa lokasyon na kinalalagyan nila kaya nabuo ang panibagong varayti ng wika. Ang varyasyong taglay ng kanilang mga termino sa leksikal na bahagi ay nagdulot ng malaking impluwensya a magbago ng kanilang wika batay na rin sa heyograpikal na katangian. Ito rin ay magiging identidad nila upang ipakilala ang kanilang grupo at mapreserba ang wika at kulturang mayroon ang Tagabawa, Giangan at Obo-Manobo.

Mahalaga, samakatwid, na nagkaroon ng hiwalay na pag-aaral sa varayti at varyasyon sa wikaing Tagabawa, Giangan at Obo o Manuvu sa iba pang lugar o karatig lugar ng Lungsod Davao upang masuri ang kanilang mga wikain. Hindi pa masyadong nagalugad ang sintaktika at morposintaktika na mga paksa sa mga wikaing ito na makatutulong naman sa kodipikasyon ng kanilang wika. Ito ay mahusay na paksa na pag-aaralan.

SANGGUNIAN

- Alan, M., Cruz, A., Cua, L., Guardados, JJ., Lobos, D., Ompang, M., & Ongco, M. (2001). *Mindanao Ethnic Communities: Patterns of Growth and Change*. University of the Philippines. Center for Integrative and Development Studies.
- Bernales, R., Bernardino, E., Belida, M., Cuevas, A., Dela Salde, M., Napil, M., ... Solatorio, L. (2013). *Wika at Komunikasyon*. Mutya Publishing House, Inc. Potrero, Malabon City.
- Brainard, S & Vander Molen, E. (2005). *Word Order Inverse Obo Manobo*. In Summer Institute of Linguistics. Hsiu-chuan Liao and Carl R. Galvez Rubino, (Eds.), *Current issues in Philippine linguistics and anthropology: Parangal kay Lawrence A. Reid*. Manila: LSP and SIL. pp. 364-418. Retrieved from <http://www-01.sil.org/linguistics/glossaryoflinguisticterms/WhatIsALexicalCategory.htm>
- Davao History and Culture. (2016). Retrieved from davaodelights.blogspot.com
- De Saussure, F. (1915). *A Course in General Linguistics*. Retrieved from https://archive.org/stream/courseingenerall00saus/courseingenerall00saus_djvu.txt
- DuBois, C. & DuBois, L. (2006). *Phonemic Statements of Tagabawa*. Summer Institute of Linguistics. Retrieved from <http://www.sil.org/asia/philippines/>
- Fishman, J. (1970). *Sociolinguistics*. Newsburry House Publishing Inc.

- Giles, H., et al. (Eds.). (1991). *Context of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McFarland, C. (1983). *A Linguistic Atlas of the Philippines*. Linguistic Society of the Philippines.
- Meyerhoff, M. (2011). *Introducing Sociolinguistics*. The Routledge: Oxon, Oxford.
- Poplack, S. (1993). *Variation Theory and Language Contact*. In Preston, D. R. (Eds.), *American Dialect Research*. Philadelphia: John Benjamin B.V. Retrieved from www.nwav43.illinois.edu/workshop/documents/Poplack-workshop
- Pasion, R. (2014). *Morpholohikal na Varyasyon sa Wikang Mandaya ng Davao Oriental*. *Asai Pacific Journal of Education, Arts and Sciences*. Vol. 1, No. 5, November 2014. Retrieved from www.apjeas.apjmr.com
- Pasion, R. (2015). *Yang Pagbul'ók-bul'lok: Varyasyon ng Wikang Mandaya sa Ilang Munisipalidad ng Davao Oriental*. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, Vol. 3, No. 2, May 2015. Retrieved from www.apjmr.com/.../APJMR-2015-3-2-006-Yang-Pagbullok-bullok...By_-Dr.-Pasion....
- Ramos, J. (1986). *Wika, Komunikasyon at Lipunang Filipino. Komite sa Teksbuk sa Komunikasyon sa Filipino*. Departamento ng Filipino at Panitikan ng Filipino. Kolehiyo ng Sining at Panitikan. Unibersidad ng Pilipinas-Diliman Quezon.
- Rousseau, J.J. (1950). *The Social Contract and Other Discourse*. New York: Dutton.
- Rubrico, J. (2011). *Filipino Variety of Davao: A Linguistic Description*. Isang binasang papel sa 11th Philippine Linguistics Congress, NISMED University of the Philippines, Diliman, Quezon City, 7-9 December 2011. Retrieved from <https://mlephil.wordpress.com/2013/.../filipino-variety-of-davao-a-linguistic-descripti...>

San Buenaventura M. (1985). *Ang Kaganapang Sikolohiyang Pilipino sa Pagsasakatutubo, Pagka-Agham at Pagka-Filipino. Ang Sikolohiyang Pilipino Isyu: Pananaw at Kaalaman*. National Bookstore. Maynila.

Sapir, E. (1949). *Selected Writings*. D. Mendelbaum (Ed). Berkeley: University of California Press.

Williams, G. (1992). *Sociolinguistics*. London: Routledge.